

כנס מחקרי חברון ויהודה

דברי הכנס

קובץ מאמרים בעקבות הכנס השני
שהתקיים בקרית ארבע-חברון ביום ז' סיון תשע"ב

עורכים: יורם אלמכיאס ומוריה פרג'ון
יעוץ מדעי: פרופ' ישראל רוזנסון

מדרשת חברון
מדרשה ללימודי ארץ ישראל ויהדות

הוצאת מדרשת חברון, קרית ארבע-חברון, תשע"ג 2013

עריכה לשונית: חנה פורטגנג

אפרתה
המכללה האקדמית לחינוך

מדרשת חברון
מדרשה ללימודי ארץ ישראל ויהדות

© כל הזכויות שמורות למדרשת חברון

הוצאת מדרשת חברון, מדרשה ללימודי א"י ויהדות

ת.ד. 1631 קרית ארבע-חברון 90100

טל' 02-9961311, פקס 02-9961801

דוא"ל: midrasha@mhebron.org

עיצוב והפקה: **אשחר & ותקין**

תוכן העניינים

5	דבר העורכים
9	מאמרים: יהודה זיו
11	קרית הארבע היא חברון
16	יהודה זיו 'אפרתה' - לא 'אפרת'!
20	נעם ארנון המבנה שמעל מערת המכפלה - 'המאוזוליאום היהודי': מקורות השראה ומשמעויות רוחניות-ארכיטקטוניות
48	דביר רביב ואריה קליין הישוב היהודי במערב הר חברון בימי מרידות היהודים ברומאים לאור הממצאים ממערת טור-צפא וסביבותיה
69	זאב ה' (ז'אבו) ארליך ברכת ה'קזאזין' בחברון
86	מיכל בן יעקב על הישוב היהודי בחברון באה ה-19 ומדוע לא יישבו בו יהודים מערבים (יהודי צפון אפריקה)?
101	עצמונה וקסמן שבתאי גלוי ונסתר בפרשת רכישת הקרקעות בחברון בידי רבי חיים ישועה בג'איו בשנת 1807 ובשנת 1811
118	יורם אלמכיאס הגנה יהודית בחברון: תרפ"ט-תרצ"ו

רשימת המחברים המשתתפים בקובץ:

- ד"ר מיכל בן יעקב, ראש החוג להיסטוריה במכללת אפרתה.
- עצמונה וקסמן שבתאי למשפחת בג'איו (בשיתוף דוד בן גיא-בג'איו), חוקרת תולדות משפחת בג'איו, הרצליה.
- יהודה זיו, חוקר ארץ ישראל וחבר וועדת השמות, ירושלים.
- זאב ח' (ז'אבו) ארליך, מדריך וחוקר ארץ ישראל, עפרה.
- יורם אלמכיאס, מדרשת חברון, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה אוני' בר אילן.
- דביר רביב, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה אוני' בר אילן.
- אריה קליין, מדריך וחוקר ארץ ישראל, מוזיאון ארץ יהודה קרית ארבע חברון.
- נעם ארנון, מדריך וחוקר חברון, דובר היישוב היהודי בחברון.

דבר העורכים:

'כללו של דבר: ישנו כר נרחב לעבודה מרובת הצדדים והגוונים. צריך רק למהר ולגשת לעבודה, ואסור להסיח הדעת מעיר האבות העתיקה שהדרת השבה חופפת עליה, הפורשת כפיה ומבקשת לחדש נעוריה.'

ישראל קפלן, עיר האבות 1924.

קובץ מחקרי חברון ויהודה השני הינו נדבך נוסף בחשיפת עברה המפואר של העיר קרית ארבע-חברון והוא המשכו, 'אחיו ובן גילו', של קובץ מחקרי חברון הראשון.

לא פחותה מכך היא תרומתו החשובה להשבת תודעת עיר האבות לנו, בני ובנות האבות, עם שיבת היהודים לחברון בשלישית לפני 45 שנה. קבוצה נחשונית, עקשנית, שבה לקרית ארבע היא חברון בימי חג החרות של שנת תשכ"ח, והביאה עמה בשורת התיישבות חדשה ורעננה בשאר חבלי הארץ המשוחררת. חברון, 'אחותה של ירושלים', שבה אט אט לגדולתה כבעבר, ועמה, פרקי עבר ומורשת שחלקם נחקרו ונחשפו לראשונה מעל בימת 'כנס מחקרי חברון ויהודה'.

מה בקובץ? מאמר מקיף ראשון מסוגו על המבנה האדריכלי שמעל מערת המכפלה, גילוי חדשני אודות ברכה עלומה בתוככי העיר העתיקה, פרקי עבר של קהילת חברון מאז מרד בר כוכבא (את מי שימשה מערכת המסתור שבח' צפא?), ימי הביניים (שאלת מקומם של היהודים המערביים בחברון), והעת החדשה (מפעלו של הרב חיים בג'איו וחלקה של 'ההגנה' בימי 'המאורעות' בחברון) ועוד שני מאמרים עיוניים על השמות הקדומים שבנחלת יהודה.

נושאים רבים ומגוונים עוד ממתינים למחקר, ואנו מקווים כי הניצנים הראשונים המוצגים לפניכם יעודדו מחקרים נוספים לתפארת עיר האבות.

מאמרים

"קְרִית הָאַרְבַּע - הַיָּא חֶבְרוֹן" (בר' ל"ה:27)

יהודה זיו

המדבקה 'חברון מאז - ולתמיד!' מקורה במסורת, הרואה בחברון אחת מן הקדומות בערי הארץ, כעולה מן הכתוב: "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צֵעַן מְצָרִים" (במדבר י"ג כב). צוען נוסדה בימי רעמסס ב', בשנת 1270 לפנה"ס לערך - ומכאן חשבון גילה המופלג של חברון, כ-3,300 שנה! גם לשם 'חברון' היסטוריה קדומה משלו, ככתוב בפרשת הענקת העיר ומגרשיה לְכָלֵב בֶּן-יִפְנֶה: "וְיָשֶׁם חֶבְרוֹן לְפָנִים קְרִית אַרְבַּע - הָאָדָם הַגְּדוֹל בְּעַנְקִים הוּא" (יהושע יד טו) - כשלבד מאותו 'ארבע', נמנים בה גם "שֵׁשִׁי... אַחִימֵן... תְּלֹמִי, יְלִידֵי הָעֵנֶק" (יהושע טו יד); וכך אף בנוסח הכרזתה כ'עיר לויים': "ויתנו להם את קרית ארבע, אבי הענוק - היא חברון בהר יהודה, ואת מגרשיה סְבִיבֶתֶיהָ. ואת שדה העיר ואת חֲצָרֶיהָ נתנו לְכָלֵב בֶּן-יִפְנֶה בְּאֶחָזְרוֹ" (יהושע, כא:יא-יב).

ההיו אף אלה מ"יִתֵּר הָרְפָאִים" - שם, החוזר במקרא במשמעות 'ענקים': ב'תרגום השבעים' הובא 'עמק רפאים' כעמק 'הִטִּיטָנִים' (שמו"ב ה כב) וכן 'הַגִּיגְנָטִים' (דבהי"א יד ט); ובהשאלה שימש שמם אף כינוי ל'גדולי עולם': "עורר לך רפאים - כל עֲתוּדֵי אֶרֶץ, הַקִּים מִכִּסְאוֹתָם כָּל מַלְכֵי גוֹיִים" (ישע' יד ט). על עוג מלך הבשן נאמר, כזכור, כי רק הוא "נשאר מִיִּתֵּר הָרְפָאִים: הנה ערשו, הֵלָה הוּא בִּרְבַת-עֲמוֹן, תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה, בְּאֶמַת אִישׁ [היא האמה 'הגדולה']" (דברים ג יא) - ומכאן שמידת גובהו הייתה תשע פעמים 56 ס"מ, יותר מ-חמישה מטרים! אכן אפשר להבין מדוע נשאו ה'רפאים' ההם גם את הכינוי 'אַמִּים' (דברים ב יא) - ומה מקור המדרש: 'משה כמה הוה [היה גובהו]? עשר אמות. שקל נרגא בר עשר אמין [נטל קרדום בן עשר אמות], שוור עשר אמין [קפץ עשר אמות] ומחייה בקרסוליה וקטליה [והיכהו (לעוג) בקרסוליו וְהָרְגוּ] (ברכות נד ע"ב) - כלומר: שלושים אמה (קרוב ל-16 מטר!) מן הקרקע עד קרסוליו של עוג בלבד... בעוד מדרש אחר בא להבהיר מה לגבה קומתו של עוג בין בני תמותה רגילים: "וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיְגַד לְאַבְרָם" (בראשית יד יג) - זה עוג, שְׁפֹלֵט מְדוּר-המבול' (נידה סא ע"א).

בגובהו של עוג עסקו גם סיפורי האגדה (אַחְאֲדִית/חֲדִית) במסורת הָאֶסְלָאָם: 'זיהי אורכו שלושת אלפים ושלוש מאות אמה - ובהלכו בים העמוק ביותר, הגיעו המים רק עד ברכיו'.¹ אפילו המדרש במסכת 'ברכות' שהובא לעיל, עשה את דרכו אל האחאדית: 'זיהי משה גבוה עשרים אמה, וכן מטוה - ויקפוץ [משה] מן האדמה עשרים אמות [בסך הכול שישים אמה,